УДК 336.711

Марич М.Г., аспірант,
Львівська державна фінансова академія,
м. Львів

Особливості вимірювання ступеня розвитку глобалізаційних процесів

Проаналізовано сутність поняття глобалізації, наведено індекси глобалізації різних країн, визначено позитивні та негативні наслідки глобалізації, визначено концептуальні напрями трансформації банківської діяльності під впливом глобалізації. Структуризовано процеси інтеграції міжнародних фінансових відносин (мікрорівень, макрорівень, мегарівень).
Ключові слова: *глобалізація, регіоналізація, індекс глобалізації, мікрорівень, макрорівень, мегарівень.*

Проанализированы сущность понятия глобализации, приведены индексы глобализации различных стран, определены положительные и отрицательные последствия глобализации, определены концептуальные направления трансформации банковской деятельности под влиянием глобализации. Структуризованы процессы интеграции международных финансовых отношений (микроуровень, макроуровень, мегауровень).
Ключевые слова: *глобализация, регионализация, индекс глобализации, микроуровень, макроуровень, мегауровень.*

The essence of term "globalization" is analyzed, the globalization indices of different countries are cited, the positive and negative results of globalization are defined, and the banking activity transformations of conceptual areas under globalization influence are elucidated. The international financial relationships integration processes are structured (micro level, macro level, meha level).
Key words: *globalization, regionalization, globalization index, micro level, macro level, meha level.*

Постановка проблеми. Активізація глобалізаційних процесів відбулася під впливом формування сучасної політичної картини світу, а саме геополітичної ситуації, яка стала результатом реставрації капіталізму в більшості країн соціалістичного табору наприкінці XX ст. Це призвело світову спільноту до втрати політичної (і ширше – культурної) біполярності, пов'язаної з відносним балансом, що мав місце між соціалістичними і капіталістичними країнами. За порівняно короткий період біполярність світу все більше поступається місцем однополярності, тенденція до якої сучасного світу й отримала назву глобалізації.

Сутнісний зміст поняття «глобалізація» багатогранний і у найширшому сенсі під ним розуміють переростання національних і регіональних проблем у загальносвітові та формування нового господарського, соціального і природно-біологічного глобального середовища. Конкретними сферами глобалізації є економіка, науково-технічні технології, етичні цінності (глобальна етика), нові загрози міжнародній стабільності та безпеці (міжнародний тероризм, транснаціональна злочинність, глобальне розповсюдження зброї масового знищення) й ін.

У процесі дослідження такого складного явища як глобалізація найбільш конструктивним видається підхід, за яким сутність процесу визначається через виявлення складових і характерних особливостей його прояву.

Так, за критеріями Світового Банку глобалізація характеризується такими рисами:

– інтернаціоналізація господарського життя, яка почалася з обміну товарами;
– становлення і розвиток міжнародних фінансових ринків;
– міжнародний обмін технологіями;
– об’єднання культур;
– глобалізація політичних процесів.

У свою чергу, процеси глобалізації породили такі тенденції фінансово-кредитної сфери, як глобальна банківська конкуренція, інтеграція банківських капіталів та їх концентрація у міжнародних фінансових центрах й інші.

Слід зазначити, що здебільшого глобалізація сприймається як явище виключно негативне, яке несе в собі загрозу існуванню макро- та мікросистем країн та можливості їх поглинання світовими корпораціями. Однак, якщо розглянути глобалізацію як потужний стимул прогресу економіки, науки, техніки й технологій, міжнародних відносин та інших сфер діяльності, то стає зрозумілим, що глобалізація – це явище із дуалістичними проявами. Тому ефективність функціонування в умовах такої суперечливості залежить виключно від того, наскільки зрозумілими є тенденції глобалізації та здатності підхопити саме ту її хвилю, яка здатна піднести економіку на якісно новий рівень розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками спостерігається чималий інтерес з боку економістів, соціологів, політологів та інших вчених до питань природи глобалізації, її проявів, впливу на різні системи, подальшого розвитку та інше. У той самий час, проблеми глобалізації всесвітньої банківської системи та її вплив на фінансово-кредитний сектор України є на наш погляд недостатньо висвітленим у працях вітчизняних вчених, що присвятили свої дослідження даному актуальному питанню, зокрема: І. Бураковського [1], П. Гайдуцького [2], З. Луцишина [5], О. Мозгового [6], Н. Орлова [7], А. Філіпенка [8].

У той же час зарубіжні вчені більш активно досліджують дані процеси стосовно фінансово-кредитних систем власних країн, серед найбільш відомих праць слід відмітити роботи таких вчених, як Дж. Сороса, М. Філдстайна, В. Колтунова [4], Х. Дериха, Л. Мауера, М. Обстфельда, Г. Белоглазова, О. Лаврушина та інші.

Постановка завдання. Серед проблем, породжених динамізмом глобалізаційних процесів, чи не найважливішим і найбільш дискусійним залишається передбачення впливу та наслідків глобалізації для світової спільноти та окремих країн. Головною метою цієї роботи є необхідність з'ясування кількісного вимірювання ступеня розвитку глобалізаційних процесів, тенденції в освоєнні вітчизняного банківського сектору іноземними банківськими групами, виявлення позитивних та негативних наслідків такої діяльності та формулювання пропозицій щодо подальшого управління процесом розвитку.

Виклад основного матеріалу. З погляду особливостей прояву глобалізації в економічній сфері виокремлюють три основні напрями [1]:

I. Міжнародна торгівля: товарами; послугами; технологіями; об’єктами інтелектуальній власності.

II. Міжнародні фінансові операції: кредити приватних, державних міжнародних організацій; операції з цінними паперами – акціями, облігаціями та іншими фінансовими інструментами; фінансові операції – ф’ючерсні, форвардні та опціоні.

III. Міжнародний рух чинників виробництва – капіталу і праці.

Близькою є позиція, за якою до сутнісних чинників глобалізації, віднесено такі, як рух товарів, капіталу та людей між країнами і секторами, спричинений потребою реалізації економічних функцій, валютні операції і рух інтелектуальної продукції між дослідницькими осередками [2]. Проте не завжди безперешкодне функціонування міжнародного ринку капіталів і зняття обмежень у фінансовій сфері активізує фінансову інтеграцію ринків, дозволяючи внутрішній нормі інвестицій значно відхилятися від норми заощаджень. Цю тенденцію пояснює так званий парадокс Фільштейна–Харіока, суть якого полягає у тому, що між внутрішніми заощадженнями і внутрішніми інвестиціями існує висока кореляція. Відтак, учені дійшли висновку, що фінансові ринки прагнуть не до експорту надмірного капіталу, а до споживання надлишку заощаджень на внутрішньому ринку, що частково спростовує твердження про всеосяжну фінансову інтеграцію ринків [3-5].

Важливим аспектом досліджуваної проблеми, на якому варто зупинитися, є кількісне вимірювання ступеня розвитку глобалізаційних процесів. У світовій практиці для цього використовується індекс глобалізації, за допомогою якого оцінюється ступінь залучення в інтеграційні процеси різних країн світу, де сукупно проживає більша частина населення планети. На цей час розроблено дві системи кількісного і якісного вимірювання ступеня глобалізації, кожна з яких дає змогу щорічно розраховувати індекс глобалізації країни. Першу систему розробив швейцарський Інститут дослідження бізнесу (KOF Konjunkturforschungsstel der ETH Zurich), другу – Міжнародна організація Carnegie Endowment for International Peace (CEIP).

За першою системою (система KOF) індекс розраховується для 123 країн світу [6], за другою (система CEIP) – для 62 [7]. Індекс глобалізації за системою KOF визначається за трьома категоріями, або інтеграційними «пулами»: економічним, політичним і соціальним – і обчислюється як сума цих трьох індексів, зважених за відповідними коефіцієнтами. У цій системі додатково використовуються показники портфельних інвестицій у вигляді абсолютних сум їх припливу і відпливу, а також доходи нерезидентів у формі заробітної плати або прибутки від інвестицій, виражені у відсотках до ВВП.

За системою CEIP індекс визначається з урахуванням 12 позицій, поділених на чотири інтегровані корзини, які обчислюються як сума складових із рівними ваговими коефіцієнтами: економічна корзина, або економічна інтеграція; персональна корзина, або інтенсивність міжособистісних контактів;політична корзина, або рівень залучення країни у світові політичні процеси; технологічна корзина, або якість та кількість використання технічних систем зв’язку.

Порівняння індексів глобалізації окремих країн за системами KOF і CEIP показує, що вони можуть суттєво відрізнятися для однієї і тієї ж країни, наприклад для США майже вдвічі (табл. 1).

За результатами вивчення поглядів науковців можна виділити дві групи.

Перші вважають, що глобалізація приводить до уніфікації економічних, політичних, культурних систем у всьому світі та стимулює розвиток сегментів єдиного світового ринку за єдиним вектором [8].

Інші дотримуються думки, що глобалізація є діалектичним явищем і певні економічні події в окремому регіоні викликають протилежні явища у інших, а тому глобалізація не впливає на національні особливості країн у соціально-економічній сфері [9].

Таблиця 1

Індекс глобалізації для окремих країн за системами KOF I CEIP станом на 01.01.2014 р.

№ з/п	Назва країни	Рейтинг за системою KOF	Рейтинг за системою KOF CEIP
1	Люксембург	1	Не визначено
2	Гонконг	2	Не визначено
3	Ірландія	3	3
4	Нідерланди	4	4
5	Сінгапур	5	1
6	США	28	52

Джерело:Складено автором на основі даних [9]

На нашу думку, в умовах глобалізації кожна країна повинна реалізовувати таку структурну політику, щоб потрапити в категорію країн, які «глобалізуються», рухатися у напрямі світової структурної динаміки, дотримуючись при цьому еталонної траєкторії світового структурного розвитку, але за умови збереження національних особливостей. Зараз уже цілком очевидно, що в сучасному світі жодна національна економіка не може існувати відокремлено, відірвано від інших держав, від світового господарства, яке переплелося в єдину світову економіку, котра за своєю суттю перетворилася в складну закриту планетарну систему.

Проведене дослідження дозволяє визначити глобалізацію як комплексне явище, що відображає сукупний ефект взаємодії різноманітних процесів, пов’язаних зі зростанням потоків капіталу, товарів, робочої сили, інформації, які перетинають національні кордони. Це дає підстави розглядати глобалізацію як кумулятивний процес перетворення національних економік (національних держав) у структурно пов’язані сегменти єдиного світового простору. Вважаємо, що глобалізацію слід трактувати як вектор світового структурного розвитку, тобто єдиний напрям економічного розвитку будь-якої країни у межах закритої планетарної економіки з позицій вибору ефективної стратегії

соціально-економічного розвитку, спрямування якої полягає в максимізації позитивних і мінімізації негативних наслідків глобалізаційних процесів.

До позитивних наслідків глобалізації можна віднести такі: вільний рух трудових ресурсів та переміщення капіталу, активний розвиток міжнародних фінансових ринків і міжнародної торгівлі і, як наслідок, посилення конкуренції, поширення технологій і їх інтенсивне використання. Негативною стороною глобалізації є збагачення окремих країн за рахунок країн, що розвиваються, фінансові піраміди (понад 90 % капіталу у світі – це спекулятивний капітал), збільшення диференціації доходів між країнами, посилення фінансової залежності країн, які розвиваються, що виявляється, насамперед, у збільшенні зовнішніх боргів останніх, суттєве зростання різновидів та рівня ризиків.

У зв'язку з використанням нових банківських технологій експерти чекають у найближчі десятиліття кардинальних змін у взаєминах банків і клієнтів. У деяких західних країнах ці зміни вже почалися, зокрема, з появою так званих дистанційних банків. Дистанційний банк, використовуючи телефонні канали зв'язку і комп'ютерні технології, надає своїм клієнтам три види класичних банківських послуг: управління платіжними засобами, кредитування і управління заощадженнями.

Сьогодні інформаційні і комунікаційні технології все ширше використовуються для залучення клієнтів, фінансові послуги активно пропонуються через Інтернет, а фізичні контакти банків з клієнтами поступово витісняються електронною поштою і зв'язками через комп'ютерні мережі. Це дозволяє добитися більшої індивідуалізації пропозиції банківських продуктів і послуг і надавати їх клієнтові в будь-якому місці та у будь-який час на його запит. У зв'язку з цим учені, експерти, практики все частіше ведуть мову про формування нової концепції віртуального банку, заснованого на інформаційних і комунікаційних технологіях.

За результатами узагальнення розглянутих напрямів трансформації банківської діяльності в епоху глобалізації здійснено їх систематизацію (рис. 1). Вплив глобалізаційних процесів на національні банківські системи проявляється на двох рівнях: на макрорівні – через зміни у діяльності центральних банків і на мікрорівні – через реструктуризацію і трансформацію діяльності ділових банків.

На макрорівні такі зміни зумовлюють еволюцію цілей і завдань центральних банків, коригування грошово-кредитної політики в напрямі переходу до режиму таргетування інфляції, впровадження політики транспарентності, розробку механізмів запобігання та подолання кризових явищ у банківській діяльності, удосконалення регулювання та нагляду за діяльністю ділових банків.

На мікрорівні вплив глобалізації проявляється у реструктуризації національних банківських систем через активізацію операцій злиття, придбання та поглинання банків, концентрацію банківського капіталу, впровадження глобальних інноваційних технологій, появу нових банківських послуг і технологій, зокрема таких, як дистанційний банкінг.

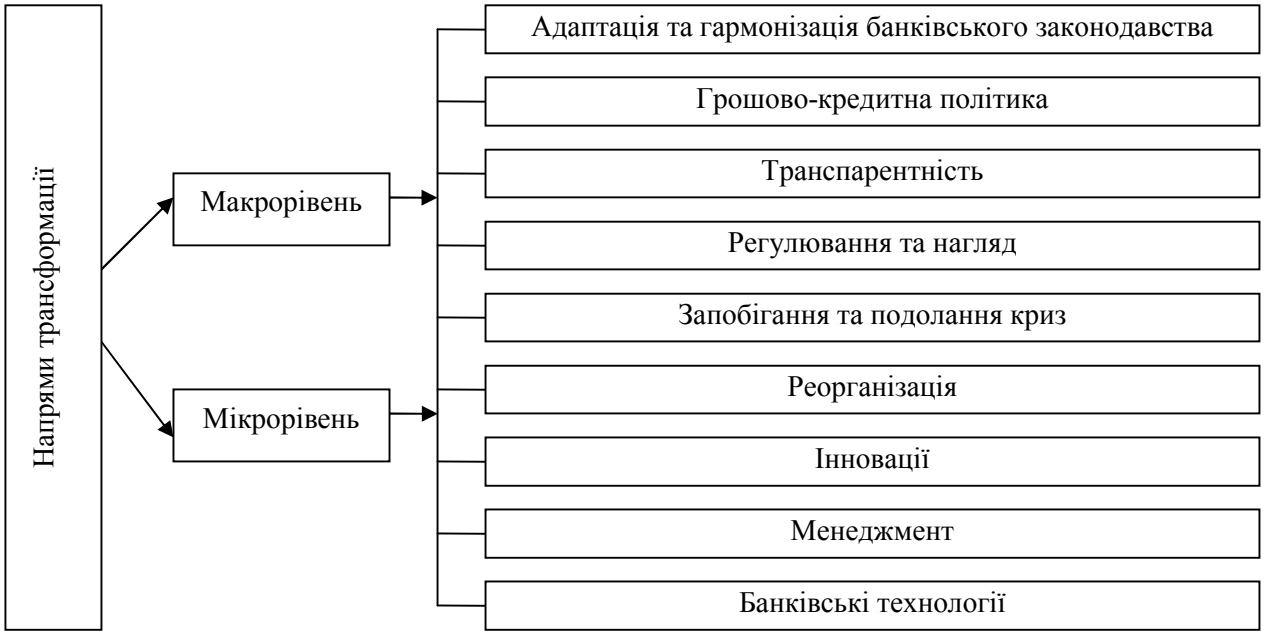

Рис. 1. Концептуальні напрями трансформації банківської діяльності під впливом глобалізації

Джерело: Складено автором самостійно

Процес фінансової глобалізації і формування «світової банківської індустрії», на думку деяких економістів [10], сприяють стандартизації національних банківських систем і появі єдиної, домінуючої моделі банку. Так, французький банкір Х. де Кармуа вважає, що такою моделлю стане банк, який орієнтується виключно на максимізацію доходів акціонерів, або «банк-дивіденд» (banque-dividende) [10]. Такі банки з'явилися в США в 1980-ті рр., у Великобританії в 1990-ті після реструктуризації банківської системи, а їх головним стратегічним завданням стало захоплення найбільш прибуткових сегментів банківського ринку.

До пріоритетних завдань потрапили також ретельний контроль витрат і прибутковості операцій, встановлення гранично точних тарифів на послуги, прозорість бухгалтерської звітності, оптимізація розмірів банку в ході процесу концентрації. Все це дозволяє розраховувати в тривалій перспективі на високий рівень прибутковості власного капіталу (до 15–20 %).

Однак такі погляди поділяють не всі вчені. Так, зокрема, Д. Пліон вважає концепцію Х. де Кармуа недостатньо обґрунтованою, вказуючи на недоказовість тез про оптимізацію розміру банку на основі процесу концентрації, про рівень прибутковості і про неминучість домінування в майбутньому такої моделі банку. Як справедливо зазначає Д. Пліхон, класичне положення економічної теорії про те, що концентрація забезпечує компаніям домінуючі позиції на ринку і економію на масштабах виробництва, не застосовне до банків через специфіку їх діяльності [10]. Бурхливий процес формування мегабанків в останні десятиліття створює лише ілюзію оптимізації розмірів банків.

Сучасні дослідження показали, що панівні позиції банку на ринку визначаються не стільки його величиною і чисельністю конкурентів, скільки

можливістю вільного доступу на ринок і виходу з нього. Крім того, принцип економії на масштабах не можна поширювати на всі види банківської діяльності, оскільки багато банківських послуг і продуктів не піддаються аналізу з погляду витрат. Банки можуть підвищувати прибутковість за рахунок розширення клієнтури і диверсифікації своєї діяльності ефективніше, ніж через збільшення своїх розмірів.

Важливо звернути увагу й на те, що позитивний і негативний вплив глобалізації тісно пов'язані між собою. Так, процеси глобалізації світового господарства посилюють конкуренцію між державами, що можна оцінювати як негатив. Разом з тим присутність на території тієї або іншої держави транснаціональних корпорацій сприяє зростанню інвестицій, створенню нових робочих місць, збільшенню податкових надходжень у національний бюджет, підвищенню конкурентоспроможності країни, що однозначно слід розцінювати як позитивний вплив. Тому вивчення наслідків глобалізації пропонуємо проводити в трьох основних напрямах, що відображають внутрішню логіку суперечливого розвитку світової економіки як системи, а саме: фінансово-економічному, соціально-політичному та інформаційному.

Вважаємо, що в процесі дослідження феномену глобалізації як основної тенденції світових трансформаційних процесів доцільно дотримуватися логіки розвитку світової економіки як єдиної системи, у межах якої практично не існує економічної відокремленості держав; активізується обмін продуктами праці і науково-технічними досягненнями; виробництво стає інтернаціональним, виникають міжнародні компанії-монополісти; з'являється міжнародний капітал, що вільно переміщається між країнами.

Однією з найважливіших сфер прояву глобалізаційних процесів є фінансова глобалізація, під якою розуміють вільний та ефективний рух капіталів між країнами і регіонами, функціонування глобального фінансового ринку, формування системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів, реалізацію глобальних фінансових стратегій транснаціональних корпорацій (ТНК). Розвиток фінансової глобалізації забезпечує розширення кредитно-інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій і банків, формування міжнародних фінансових ринків.

Структуризація процесів інтеграції міжнародних фінансових відносин, полягає у виокремленні трьох рівнів її прояву (мікрорівень, макрорівень, мегарівень) та відповідних форм інтеграційних процесів. На мегарівні інтеграція фінансового сектору набуває форми глобалізації, тобто створення об'єднаного світового економічного простору, в межах якого виникає єдиний глобальний відтворювальний процес. На макрорівні інтеграційні процеси набувають форми регіоналізації – інтеграційного процесу на рівні національних ринків зі схожими макроекономічними і структурними показниками розвитку економік (об'єднання на рівні країн регіону), в результаті якого межі країн регіону поступово стираються, країни втрачають свою відокремленість, формується єдиний економічний простір на території даного регіону, який поступово розширюється. На мікрорівні фінансова інтеграція набуває форми операцій злиття, придбання та поглинання – об'єднання фінансових компаній, у

т.ч. й банківських установ. Активний процес реалізації цих операцій на національному і міжнародному рівнях привів до виникнення банків світового масштабу, які надають широкий спектр фінансових послуг і пропонують різноманітні банківські продукти. Операції злиття забезпечили банківським установам відносну фінансову стабільність, зменшення рівня чутливості до ринкової кон'юнктури, можливість протистояти ринковим коливанням і циклічним спадам в економіці, підвищили рівень стійкості банків до короткострокових ризиків.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Вплив глобалізаційних процесів на національні банківські системи проявляється на двох рівнях: на макрорівні – через зміни у діяльності центральних банків і на мікрорівні – через реструктуризацію та трансформацію діяльності ділових банків. На макрорівні такі зміни зумовлюють еволюцію цілей і завдань центральних банків, коригування грошово-кредитної політики та механізмів її реалізації, широке впровадження політики транспарентності, реформування банківського нагляду. На мікрорівні вплив глобалізації проявляється у реструктуризації національних банківських систем через активізацію операцій злиття, придбання та поглинання банків, концентрацію банківського капіталу, впровадження глобальних інноваційних технологій, появу нових банківських послуг, зокрема таких, як дистанційний банкінг. В перспективі доцільно дослідити ринкову позицію комерційних банків України на світовому ринку для визначення індексу глобалізації.

Список використаних джерел

1. Бураковський І.В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України / І.В. Бураковський, О.В. Плотніков. – Харків : Фоліо, 2011. – 299 с.
2. Гайдуцький П.І. Глобалізація економічної рецесії та фінансової нестабільності / П.І. Гайдуцький, К.В. Паливода // Фінанси України. – 2013. – № 1. – С. 24–32.
3. Колодко Г. Глобализация и экономический рост / Г. Колодко // Мир перемен. – 2012. – № 1. – С. 140.
4. Колтунов В.М. Глобализация экономики (вопросы теории и методологии) / В.М. Колтунов, К.В. Мальцев. – Н. Новгород : Изд-во ВВАГС, 2012.
5. Луцишин З.О. Сутність і тенденції розвитку світового фінансового середовища / З.О. Луцишин // Вісник НБУ. – 2011. – № 4. – С. 49–50.
6. Мозговий О. Глобальна фінансова криза: теорія і практика подолання наслідків фінансових потрясінь / О. Мозговий, Н. Стукало // Ринок цінних паперів України. – 2010. – № 11–12. – С. 31–36.
7. Орлова Н. Особливості розвитку світового фінансового ринку в умовах глобалізації / Н. Орлова, А. Свечкіна // Схід. – 2012.– № 5(83).
8. Філіпенко А.С. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2009. – 470 с.
9. KOF Index of Globalization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://globalization.kof.ethz.ch/.
10. Global Economic Prospects [Electronic resource] / Commodities at the Crossroads. 2009. – Washington. The International Bank for Reconstruction / The World Bank. – 196 p. – Mode of access : http: www.worldbank.org.